

**Α. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ**

**ΤΙΜΗ ΚΑΙ «ΑΤΙΜΙΑ» ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**

**ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ  
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ**

Στὸν 4ο π.Χ. αἰώνα οἱ φιλόσοφοι, παρὰ τὶς μεταξύ τους θεωρητικὲς διαφορὲς καὶ τὴν διαφορετικὴ κοινωνικοοικονομικὴ προέλευσὴ τους, ἀποτελοῦσαν πρὸ πολλοῦ μιὰ κοινωνικὴ κατηγορία διηρημένη σὲ πολλὰς ομάδες, τοὺς φιλοσοφικοὺς κύκλους, ποὺ ἤδη ἐπηρέαζε καὶ φιλοδοξοῦσε νὰ ἐπηρεάσῃ ἀκόμα περισσότερο τὸ κοινωνικὸ σύνολο, εἴτε ἄμεσα, μὲ διδασκαλία ποὺ ἀπευθυνόταν στοὺς «πολλοὺς», εἴτε ἔμμεσα, διαπλάθοντας ἰδίως τοὺς νέους τῶν κοινωνικῶν ἐκείνων τάξεων ποὺ ἔπαιζαν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ διακυβέρνηση τῆς πολιτείας καὶ στὴ διαμόρφωση συνεπῶς τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἔθνους τῶν πολιτῶν. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ νὰ συναντοῦν τὴν ἀντίδραση ἄλλων κοινωνικῶν ομάδων ποὺ φιλοδοξοῦσαν ἐπίσης νὰ γίνουν ρυθμιστὲς τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς τῶν συμπολιτῶν τους, καὶ ἰδίως τὴν ἀντίδραση τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ρητόρων, ποὺ δίδασκαν τὴν πολιτικὴ «τέχνη» καὶ «ἀρετὴ», τὸν τρόπο δηλαδὴ νὰ εἶναι κανεὶς ἄριστος πολίτης καὶ νὰ κυβερνᾷ σωστὰ τὴν πολιτεία.

Στὶς κατηγορίες τῶν ομάδων αὐτῶν — ποὺ τόνιζαν τὴν δῆθεν ἀχρηστία καὶ τὴν «ἀτιμία» τῆς φιλοσοφίας, μὰ καὶ τὴν βλαβερὴ ἐπίδρασή της πάνω στοὺς νέους — θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἀπαντήσῃ συστηματικὰ ὁ Πλάτων. Ἀντίθετα μὲ τοὺς κατηγοροὺς της, θὰ προτείνῃ τὴ φιλοσοφία σὰν τὸ μόνον μέσο σωτηρίας τῆς πολιτείας. Ἐξάλλου, ἀντιπαραθέτοντας τὸν βίον τῶν φιλοσόφων στὶς ἄλλες μορφές ζωῆς, θὰ προσπαθῇ νὰ καταδείξῃ ὅτι εἶναι ὁ εὐγενικότερος καὶ ὁ τιμητικότερος τρόπος ζωῆς.

Οἱ ἀναλύσεις ποὺ ἀκολουθοῦν σκοπὸ ἔχουν νὰ ἀποσαφηνίσουν τὴν προσπάθεια τοῦ Πλάτωνα νὰ ἀποκαταστήσῃ κοινωνικὰ τὴ φιλοσοφία καὶ τοὺς φιλοσόφους, ποὺ ἀσκοῦν τὸ βέλτιστον ἐπιτήδευμα, δείχνοντας τὴν πραγματικὴ σπουδαιότητά τους γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

## 1. Η «ΑΤΙΜΙΑ» ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ἀτεχνῶς δὲ ἄτιμον ζῆν ἐν τῇ πόλει  
Gorg. 486 C

Στὸν *Γοργία*<sup>1</sup>, ὁ Καλλικλῆς ἀντιπαραθέτει τοὺς ἀνθρώπους τῆς δράσης,

1. 484 C ἐξ.

τοὺς ρήτορες καὶ τοὺς πολιτικούς, στοὺς ἀνθρώπους τῆς θεωρίας<sup>2</sup>. Κατὰ τὴ γνώμη του, ὅποιος ἐξακολουθεῖ νὰ φιλοσοφῇ στὴν ὥριμη ἡλικία, ὅσο προικισμένος καὶ νὰ εἶναι, μένει ἀναγκαστικὰ ξένος πρὸς ὅ,τι ὀφείλει κανεὶς νὰ γνωρίζῃ γιὰ νὰ γίνῃ καλὸς ἀγαθὸς καὶ εὐδόκιμος.

Τὸ νὰ θεωρῇσαι καλὸς ἀγαθός, τὸ νὰ ἔχῃς μιὰ καλὴ κοινωνικὴ ὑπόληψη (εὐδόκιμος) δὲν ἀποτελεῖ μόνο τὸ ἰδεῶδες τοῦ ρήτορα καὶ τοῦ πολιτικοῦ, ἀλλὰ τὸ ἰδεῶδες κάθε ἀρχαίου Ἑλλήνα. Ὁ Καλλικλῆς ἰσχυρίζεται πῶς μόνο ἡ ρητορικὴ παρέχει τὰ μέσα γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες. Ἀντίθετα, ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴ φιλοσοφία ἐμποδίζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ ν' ἀποκτήσουν ὑπόληψη. Ὁ φιλόσοφος ἀγνοεῖ τοὺς νόμους τοῦ κράτους καθὼς καὶ τὴ γλῶσσα πού πρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς στίς ἰδιωτικὲς καὶ δημόσιες ὑποθέσεις· ὅταν μπῇ στίς περιοχὲς αὐτὲς πού ἀγνοεῖ, γίνεται καταγέλαστος<sup>3</sup>, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πολιτικοὶ πού ἀναμειγνύονται στίς φιλοσοφικὲς συζητήσεις. Τὸ πιὸ ὀρθὸ εἶναι νὰ γνωρίσῃ κανεὶς καὶ τὰ δύο, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν πολιτικὴ, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιμείνῃ γιὰ πολὺ χρόνον στὴ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ὠραῖο πράγμα γιὰ τοὺς νέους· ἀλλὰ ἐκεῖνος πού ἐξακολουθεῖ νὰ φιλοσοφῇ σὲ προχωρημένη ἡλικία<sup>4</sup>, ἀκόμα κι ἂν εἶναι προικισμένος, μεταβάλλεται σὲ «ἀνάνδρον», καθὼς ἀποφεύγει τὴν ἀγορά, ὅπου οἱ ἄνθρωποι διαπρέπουν<sup>5</sup>. Ὁ Σωκράτης πού δὲν κατέχει τὴν πολιτικὴ τέχνη, πού ἀγνοεῖ τὸν τρόπο νὰ μιλά κανεὶς στοὺς ἄλλους, θὰ βρεθῇ ἀνυπεράσπιστος, ἂν κανένας τὸν ὀδηγοῦσε στὸ δικαστήριον κατηγορώντας τον γιὰ ἐγκλήματα

2. Στὴν Ἀντιόπη, πού γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ ἀποσπάσματα καὶ ὑπαινιγμούς, ὁ Εὐριπίδης παρουσιάζει ἕναν ἀγῶνα ἀνάμεσα στοὺς δίδυμους ἀδελφούς Ζῆθο καὶ Ἀμφίωνα, παιδιὰ τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀντιόπης. Ὁ Ζῆθος, πού ἦταν ἄνθρωπος τῆς δράσης, ἐπιδιδόταν στὸ κυνήγι καὶ στὴν ἵπποτροφία, ἐνῶ ὁ Ἀμφίων, πού εἶχε φύση καλλιτεχνικὴ, προτιμοῦσε τὴ μουσικὴ. Στὸν ἀγῶνα αὐτὸ καθένας τους ἐπαινοῦσε τὸ εἶδος ζωῆς πού εἶχε διαλέξει. Ἀπὸ τὴ σκηνὴ αὐτὴ ὁ Καλλικλῆς δανεῖζεται μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματά του, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἰδεῶδες τῆς πρακτικῆς ζωῆς (πβ. *Gorg.* 485 E - 486 A).

3. Πβ. *Θεαίτητος* 172 C: εἰκότως οἱ ἐν ταῖς φιλοσοφίαις πολὺν χρόνον διατρίψαντες εἰς τὰ δικαστήρια ἰόντες γελοῖοι φαίνονται ῥήτορες. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ φόβος τῶν ἀνθρώπων, πού ἐπιδιώκουν πάνω ἀπ' ὅλα τὴν κοινωνικὴ ὑπόληψη, νὰ γίνουν «γελοῖοι» καὶ «καταγέλαστοι».

4. Πβ. *Πολ.* ΣΤ 487 AD. Πβ. ἐπίσης *Πολ.* ΣΤ 498 C, ὅπου ὁ Σωκράτης θὰ ὑποστηρίξῃ, ἀντίθετα, ὅτι δὲν πρέπει κανεὶς νὰ πλησιάζῃ πολὺ νωρὶς τὴ φιλοσοφία, στὴν ἀρχὴ τῆς νεότητός του, καὶ νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ πολὺ νωρὶς, χωρὶς νὰ ἀσκήσῃ τὸ πιὸ δύσκολο μέρος της, τὴ διαλεκτικὴ. Στὰ παιδιὰ καὶ στοὺς νέους πρέπει νὰ δοθῇ μιὰ παιδεία καὶ μιὰ φιλοσοφία πού ταιριάζει στὴ φύση τους (*μειρακιώδην παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν*)· νὰ προετοιμαστῇ τὸ σῶμα τους, γιὰ ν' ἀντέξῃ ἀργότερα στίς ἀσκήσεις τοῦ πνεύματος· μετὰ, στὴν ὥριμη ἡλικία, νὰ ἐπιταθοῦν οἱ ἀσκήσεις τῆς ψυχῆς· τελικά, ὅταν ἡ ζωὴ τῆς δράσης θὰ ἔχῃ τελειώσει, νὰ ἐπιδιοθοῦν ἀποκλειστικὰ στὴ φιλοσοφία.

5. Ἀριστοτελεῖς γίγνεσθαι.

πού δὲν διέπραξε<sup>6</sup>. Ἡ φιλοσοφία κάνει τὸν ἄνθρωπο ἀνίκανο νὰ ὑπερασπίσῃ καὶ νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἢ τοὺς ἄλλους, τὸν ἐκθέτει στὴ δυνατότητα νὰ συλληθῇ ἢ περιουσία τοῦ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς τοῦ, τὸν κάνει γενικὰ νὰ ζῇ σὰν ἄτιμος μέσα στὴν ἴδια τὴν πατρίδα τοῦ<sup>7</sup>.

Στὴν συζήτηση πού ἀκολουθεῖ ὁ Σωκράτης ἀποκρούει τὴ βασικὴ θέση τοῦ Καλλικλῆ, ὅτι πῶς εὐτυχισμένος εἶναι ἐκεῖνος πού κάνει τὸ κακὸ, καὶ δείχνει ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ σώφρονος εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἀκολάστου καὶ ὅτι γιὰ τὴν ψυχὴ καλύτερη εἶναι ἡ τιμωρία ἀπὸ τὴν ἀτιμωρησίαν, τὴν ἀκολασία (505 B). Μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἐξετάζει τί ἀξίζουν οἱ μομφές τοῦ Καλλικλῆ, ὅτι ὁ σώφρων καὶ δίκαιος εἶναι ἀνίκανος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸ τοῦ καὶ τοὺς δικούς τοῦ καὶ ὅτι βρίσκεται στὴ διάθεση τοῦ πρώτου τυχόντος ὅπως οἱ ἄτιμοι<sup>8</sup>. Ὁ Σωκράτης βεβαιώνει τὴν πεποίθησή τοῦ ὅτι δὲν εἶναι αἰσχρὸ — δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ ἀποδοκιμάζεται κοινωνικὰ — τὸ νὰ ὑποστῇ κανεὶς μιὰ ἀδικίαν ἀντίθετα, τὸ νὰ διαπράξῃ κανεὶς μιὰ ἀδικίαν, αὐτὸ εἶναι καὶ κακὸ καὶ αἰσχρὸ (108 DE). Ἀντιπαραθέτει δηλαδὴ τὸ ὅσον εἶναι στὴν ἐσφαλμένη νοοτροπία ὀρισμένων κύκλων. Βεβαιώνει μετὰ ἀκόμα μιὰ φορὰ τὴν ἠθικὴ δυστυχία τοῦ τυράννου (510 B ἐξ.) καὶ ἐλέγχει τοὺς ἰσχυρισμούς τῆς ρητορικῆς πού κυριχεῖται ὅτι σώζει τοὺς ἀνθρώπους (511 B ἐξ.), ἐνῶ στὸ βάθος δὲν εἶναι παρὰ μιὰ εὐτελὴς κολακεία, ἀνίκανη νὰ κάνῃ καλύτερους τοὺς ἀνθρώπους<sup>9</sup>. Ὅχι ἡ ζωὴ τῶν σωφρόνων, πού προτιμοῦν νὰ ὑποστοῦν τὸ κακὸ παρὰ νὰ τὸ κάνουν, ἀλλὰ τῶν ρητόρων καὶ τῶν πολιτικῶν, πού εἴτε ἀποβλέπουν στὴν ἀκολασία εἴτε ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν ἠθικὴ βελτίωση τῶν συμπολιτῶν τους καὶ πού καταδικάζονται συχνὰ ἀπὸ τὰ δικαστήρια, πρέπει νὰ χαρακτηριστῇ σὰν αἰσχυρὴ καὶ ἄτιμη.

Ὁ Σωκράτης βέβαια, καθὼς δὲν κατέχει τὴν κολακευτικὴ τέχνη τῆς

6. Πρ. Μένων 71 E: ὁ ὀρισμὸς τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸν Γοργία εἶναι ὁ ἀκόλουθος: *ἱκανὸν εἶναι τὰ τῆς πόλεως πράττειν, καὶ πράττοντα τοὺς μὲν φίλους εὖ ποιεῖν, τοὺς δ' ἐχθροὺς κακῶς, καὶ αὐτὸν εὐλαβεῖσθαι μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν*.

7. Γοργ. 486 C: *ἀτεχνῶς δὲ ἄτιμον ζῆν ἐν τῇ πόλει*. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ἀξιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πικρατρεῖ ὁ Adkins (*Merit and Responsibility*, Oxford 1970, σελ. 259), δὲν ὑπάρχει τίποτε πῶς αἰσχρὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο τοῦ Σωκράτη, πού ἀποδείχτηκε ἀνίκανος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸ τοῦ, ὅπως ὀφείλε νὰ τὸ κάνῃ ἕνας ἀγαθός, καὶ πού μὲ τὸ θάνατό τοῦ ἄφησε ἀπροστάτευτὴ τὴν ἐκλογενεία τοῦ.

8. 508 C: *ὥσπερ οἱ ἄτιμοι τοῦ ἐθέλοντος*.

9. Οὔτε ὁ Καλλικλῆς οὔτε ὁ Περικλῆς οὔτε ὁ Κίμων οὔτε ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἔκαναν καλύτερους τοὺς Ἀθηναίους. Ἀντίθετα δικάστηκαν καὶ καταδικάστηκαν σὲ διάφορες ποινές. Σ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν πόλιν δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ καλοὶ πολιτικοί. Οἱ πολιτικοὶ τῆς δὲν χρησιμοποίησαν ποτὲ τὴν ἀληθινὴ ρητορικὴ, αὐτὴ δηλαδὴ πού φροντίζει γιὰ τὸ ἠθικὸ καλὸ τῶν ἀκροατῶν.

Μὲ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς ὁ Πλάτων — ἀσχετὰ ἂν εἶναι ἀληθινὲς ἢ ὄχι — ἀποβλέπει φανερὰ στὸν ἔλεγχον καὶ στὸν ἠθικὸ καὶ κοινωνικὸ ὑποβιβασμὸ τῶν ρητόρων καὶ τῶν πολιτικῶν, ὅπως ἐκεῖνοι ἀπέβλεπαν στὴν κοινωνικὴ μείωση τῆς φιλοσοφίας.

ρητορικῆς, κινδυνεύει νὰ καταδικαστῇ σὲ θάνατο, ἂν βρισκόταν κανένας κακὸς νὰ τὸν κατηγορήσῃ (521 E - 522 A). Ἀλλὰ ὁ θάνατος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι φοβερός. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι φοβερὸ εἶναι ἡ ἀδικία. Τὸ πιὸ μεγάλο κακὸ εἶναι νὰ φτάσῃ κανεὶς στὸν Ἄδη φορτωμένος μὲ κρίματα (523 E ἐξ.). Οἱ ὑπέρτατοι κριτὲς τοῦ Ἄδη κάθε φορὰ ποὺ βλέπουν μπροστὰ τους μιὰ ψυχὴ σημαδεμένη ἀπὸ τὴν ἀδικία, τὸ ψέμμα καὶ τὴν ἀλαζονεῖα τὴν ἀποπέμπουν ἀτίμως στὸ μέρος ὅπου θὰ ὑποστῇ τὶς τιμωρίες ποὺ τῆς ταιριάζουν<sup>10</sup>. Καὶ τέτοιες ψυχὲς δὲν εἶναι οἱ ψυχὲς τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τῶν τυράννων, τῶν βασιλιάδων, τῶν δυναστῶν καὶ τῶν πολιτικῶν, ποὺ ἀπὸ φιλοδοξία τῆς ἐξουσίας διαπραττουν τὰ πιὸ ἀνόσια ἐγκλήματα.

Ἡ λέξη ἀτίμως (525 A 7) πρέπει νὰ συγκρατήσῃ τὴν προσοχή μας. Εἶναι φανερό ὅτι ἀποτελεῖ μιὰ ἀπάντηση στὸ ἄτιμον ζῆν ἐν τῇ πόλει τοῦ Καλλικλῆ (486 C 2). Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς σῶφρων καὶ δίκαιος, ἀλλὰ νὰ μὴ μπορῇ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτό του, τὸ νὰ βρίσκεται ἐκτεθειμένος στὶς διαθέσεις τοῦ κάθε κακοῦ, τὸ νὰ ζῇ στὴν πόλιν σὰν ἄτιμος — κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν πολλῶν — δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητά αἰσχρό· ἡ μεγαλύτερη δυστυχία καὶ αἰσχὺνη εἶναι τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς μιὰ ψυχὴ διεστραμμένη. Οἱ κακοὶ ἄνθρωποι τῆς δράσης, οἱ τύραννοι, οἱ δυνάστες, οἱ κακοὶ πολιτικοί, ποὺ θαυμάζονται καὶ τιμῶνται ἀπὸ τὸ πλῆθος σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ, θ' ἀποπεμφθοῦν ἀτίμως στὸν Ἄδη, ὅπου βρίσκονται οἱ πραγματικοὶ δικαστές<sup>11</sup>. Ἡ δὴθεν ἀτιμία τοῦ δικαίου θὰ μεταμορφωθῇ σὲ τιμὴ στὸν Ἄδη: Οἱ δικαστὲς κάθε φορὰ ποὺ βλέπουν μιὰ ψυχὴ ποὺ ἔζησε μὲ ὁσιότητα καὶ μέσα στὴν ἀλήθεια, τὴν ψυχὴ ἐνὸς ἀπλοῦ ἰδιώτη ἢ κάποιου ἄλλου καὶ ἰδιαίτερα ἐνὸς φιλοσόφου, τὴν θαυμάζουν καὶ τὴν στέλνουν στὰ νησιὰ τῶν μακάρων<sup>12</sup> (526 C). Αὐτὸ προφανῶς ἀποτελεῖ μιὰ μεγάλη τιμὴ, σ' ἀντίθεση μὲ τὴν ἄτιμον ἀποπομπὴ τῶν κακῶν ψυχῶν<sup>13</sup>. Οἱ κακοὶ στὸν Ἄδη,

10. 525 A: ἰδὼν δὲ ἀτίμως ταύτην ἀπέπεμψεν εὐθὺ τῆς φρουρᾶς, οἱ μέλλει ἐλθοῦσα ἀνατλήναι τὰ προσήκοντα πάθῃ. Πβ. Φαίδων 108 C: ὑπ' ἀνάγκης φέρεται εἰς τὴν αὐτῇ πρέπουσαν οἰκισιν. Πβ. Ἐπιστ. Ζ, 335 BC: ... καὶ ὑπὸ γῆς νοστήσαντι πορείαν ἄτιμόν τε καὶ ἀθλίαν...

11. Πβ. Ἀπολογία 41 A: ἀπαλλαγείς τουτωνὶ τῶν φασκόντων δικαστῶν εἶναι, εὐρήσει τοὺς ὡς ἀληθῶς δικαστάς.

12. Στὴν Πολιτεία, ὅπου οἱ φιλόσοφοι ἀσχολοῦνται τὰ περισσότερα χρόνια μὲ τὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ συμμετέχουν ἐνεργᾶ καὶ στὴν πολιτικὴ—στὸν Γοργία δὲν ἀποκλείεται αὕτη ἡ προοπτικὴ— πβ. 527 D—μετὰ τὸ θάνατό τους πηγαίνουν στὰ νησιὰ τῶν μακάρων πβ. Πολ. Ζ 540 B.

13. Τὸ νὰ σταλῇ κανεὶς στὰ νησιὰ τῶν μακάρων ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς μιὰ ξεχωριστὴ τιμὴ. Πβ. Συμπόσιον 179 D - 180 D: ... ὥσπερ Ἀχιλλεῖα... ἐτίμησαν καὶ εἰς μακάρων νήσους ἀπέπεμψαν... ὅθεν δὴ καὶ ὑπεραγασθέντες οἱ θεοὶ διαφερόντως αὐτὸν ἐτίμησαν... ἐτίμησαν, εἰς μακάρων νήσων ἀποπέμψαντες. Ἄν καὶ ὁ Φαῖδρος, σύμφωνα μὲ τὴν σοφιστικὴ του μέθοδο, διαστρέφει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους τιμῆθηκε ὁ Ἀχιλλεὺς, μένει ὡστόσο ἔγκυρη ἡ ἀρχὴ ὅτι οἱ θεοὶ τιμοῦν τὴν ἀρετὴ καὶ τοὺς ἀγαθοὺς στὸν Ἄδη καὶ ὅτι ἀμείβουν τὶς καλὰς πράξεις. Πβ. λ.χ. Φαίδων 113 DE: τῶν τε εὐεργεσιῶν τιμὰς φέρονται κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστος.

δταν βρεθοῦν μπροστὰ στὸ ὑπέρτατο δικαστήριο, δὲν θὰ ξέρουν τί νὰ ποῦν, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Σωκράτης μπροστὰ στὰ γήινα δικαστήρια, καὶ ἴσως νὰ δεχτοῦν κι ἐκεῖνοι τὰ χτυπήματα ποὺ δέχονται οἱ ἄτιμοι<sup>14</sup>. Ὁφείλει λοιπὸν κανεὶς νὰ ἀφήσῃ νὰ τὸν περιφρονήσουν σὰν ἀνόητο καὶ τὸν ἀποδοκιμάσουν κοινωνικά, νὰ δεχτῇ ἀκόμα καὶ τὸ ἀτιμωτικὸ ἐκεῖνο χτύπημα στὸ πρόσωπο<sup>15</sup>. Δὲν θὰ πάθῃ τίποτε φοβερό, ἂν εἶναι πραγματικὰ ἀγαθὸς καὶ ἂν ἀσκῇ τὴν ἀρετὴ.

Πραγματικὰ ὁ σοφὸς δὲν φοβᾶται τὴν ἀτιμία, τὴν κοινωνικὴ δηλαδὴ ἀμαύρωση καὶ τὸν στιγματισμό, δταν αὐτὰ στηρίζονται σὲ λαθεμένα δεδομένα ἢ κριτήρια<sup>16</sup>.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι ὁ Πλάτων, γιὰ νὰ καταδείξῃ τὴν ἄδικη καὶ παράλογη στάση τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας ποὺ δὲν τιμᾷ τὴ φιλοσοφία καὶ τοὺς πραγματικοὺς φιλοσόφους ποὺ εἶναι ἄψογοι ἠθικά, προσφεύγει στὴν κρίση τῶν δίκαιων κριτῶν τῆς ὑπερβατικῆς κοινωνίας τοῦ ἄλλου κόσμου ποὺ δικαίωσαν τοὺς φιλοσόφους· αὐτὸ ὁμῶς προσδιορίζει καὶ τὸ τί ὀφείλει νὰ πράξῃ ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἂν θέλῃ νὰ τιμήσῃ καὶ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀρετὴ.

Μιὰ ἀπὸ τίς αἰτίες λοιπὸν τῆς δῆθεν ἀτιμίας τῆς φιλοσοφίας, κατὰ τοὺς ἀντιπάλους τῆς, προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ παράσχῃ στὸν ἄνθρωπο τὰ ἀναγκαῖα ὅπλα γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτοῦ καὶ νὰ ἐπιβληθῇ στὸν τομέα τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, πράγμα ποὺ ἐπιτρέπει νὰ διακριθῇ κανεὶς κοινωνικά. Στὴν Πολιτεία ὁ Πλάτων θὰ ἐξετάσῃ καὶ ἄλλες αἰτίες ποὺ συνέβαλαν στὸ ν' ἀποκτήσῃ ἡ φιλοσοφία μιὰ κακὴ φήμη.

Ὁ Σωκράτης δείχνει ὅτι οἱ πραγματικοὶ φιλόσοφοι ἔχουν ὅλες τίς ἀπαιτούμενες ἀρετές, γιὰ νὰ τοὺς ἐμπιστευτῇ κανεὶς τὴν κυβέρνηση τῆς ὀρθῆς πολιτείας. Τὸ ὅτι οἱ σύγχρονες πολιτεῖες δὲν χρησιμοποιοῦν τοὺς φιλοσόφους, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι οἱ φιλόσοφοι εἶναι ἄχρηστοι. Τὸ λάθος εἶναι τῶν πολιτειῶν ποὺ δὲν τοὺς χρησιμοποιοῦν. Πράγματι, τὰ κράτη μεταχειρίζονται πολὺ ἄσχημα τοὺς καλὺτερους ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους. Ἡ τύχη τοὺς εἶναι παραπλήσια μὲ τὴν τύχη ἑνὸς κυβερνήτη ποὺ βρίσκεται σ' ἓνα πλοῖο τοῦ ὁποῖου τὸ πλήρωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους ἀμαθεῖς. Σὲ ἓνα τέτοιο πλοῖο, ὁ ἀληθινὸς κυβερνήτης

14. 527 A: καὶ ἴσως τυπύσει τις καὶ ἐπὶ κόρης ἀτίμως.

15. 527 D: τὴν ἄτιμον ταύτην πληγὴν.

16. Πβ. Φαίδων 82 C: οὐδὲ αὖ ἀτιμίαν τε καὶ ἀδοξίαν μοχθηρίας δεδιότες, ὥσπερ οἱ φίλαρχοί τε καὶ φιλότιμοι. Πβ. Ἀπολ. 30 CD: οὐ γὰρ οἶμαι θεμιτὸν εἶναι ἀμείνονι ἀνδρὶ ὑπὸ χείρονος βλάπτεσθαι. ἀποκτείνει μεντὰν ἢ ἐξελάσειεν ἢ ἀτιμώσειεν· ἀλλὰ ταῦτα οὗτος μὲν ἴσως οἶται καὶ ἄλλος τίς πονεῖν μεγάλα κακά, ἐγὼ δ' οὐκ οἶμαι, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ποιεῖν ἢ οὗτοσί νῦν ποιεῖ, ἀνδρα ἀδίκως ἐπιχειρεῖν ἀποκτείναναι. Ἡ τελευταία φράση ἀποτελεῖ ἓνα προανάκρουσμα στὴ θέση τοῦ Γοργία, ὅτι εἶναι πιὸ αἰσχρὸ τὸ νὰ κἀνῃς ἓνα κακὸ παρὰ νὰ τὸ ὑποστῇς (πβ. ἰδίως 469 BC, 474 C - 477 E, 507 D - 509 D, 522 E).

περνάει για κάποιος πού αεροβατεῖ, για φλύαρος καὶ ἄχρηστος, ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἀληθινοὶ φιλόσοφοι στὶς σημερινές πόλεις. Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις, δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ τὸ ὅτι δὲν τιμῶνται οἱ φιλόσοφοι στὶς πόλεις. Τὸ πιὸ ἐκπληκτικὸ θὰ ἦταν ἂν τοὺς τιμοῦσαν (488 Α - 489 Α). Ἡ ἐπιστήμη τῶν φιλοσόφων δὲν εἶναι ἄχρηστη παρὰ γιατί ἀρνοῦνται νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν. Ἐξάλλου οἱ φιλόσοφοι δὲν μποροῦν νὰ ἐπιζητήσουν τὴν ἐξουσία, γιατί δὲν ταιριάζει στὸν ἀληθινὸ ἀρχηγὸ νὰ παρακαλᾷ τοὺς ἄλλους νὰ δεχτοῦν νὰ τοὺς κυβερνήσῃ. Συνεπῶς ἂν οἱ φιλόσοφοι περιφρονοῦνται στὶς πόλεις, αὐτὸ συμβαίνει γιατί οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀνίκανοι νὰ ἐκτιμήσουν τὴν πραγματικὴ ἀξία τους. Εἶναι πράγματι δύσκολο νὰ ἔχουν σὲ περιωπῇ (εὐδοκιμεῖν) τὸ καλὺτερο ἀπὸ τὰ ἐπαγγέλματα<sup>17</sup>, δηλαδὴ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ φιλοσόφου, ἄνθρωποι ἀμαθεῖς πού ἐπιδιώκουν ὁλότελα διαφορετικοὺς σκοποὺς, πού δὲν δέχονται οὔτε τὴ δυνατότητα μιᾶς λογικῆς γνώσης τῆς πολιτικῆς.

Ἀλλὰ ἡ πιὸ βαριὰ καὶ σοβαρὴ κατηγορία, πού στοιχίζει στὴ φιλοσοφία μιὰ κακὴ φήμη, προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι πού ἰσχυρίζονται ὅτι τὴν καλλιεργοῦν εἶναι στὴν πραγματικὴ κατάσταση διεφθαρμένοι. Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι αὗτοὶ εἶναι ψευτοφιλόσοφοι. Οἱ πραγματικοὶ φιλόσοφοι εἶναι φίλοι τῆς ἀλήθειας, δίκαιοι, σώφρονες καὶ ἀνδρεῖοι (490 ΑC).

Συμβαίνει ἐξάλλου συχνὰ νὰ διαφθείρωνται οἱ φιλοσοφικὲς φύσεις· ἀλλὰ ἡ αἰτία τῆς διαφθορᾶς τους δὲν εἶναι καθόλου ἡ φιλοσοφία. Τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον μὲ τίς ἀξίες πού προβάλλει εἶναι ἐκεῖνο πού διαφθείρει τοὺς ἀνθρώπους πού εἶναι προικισμένοι μὲ ὅλες τίς ἀρετὲς πού ἀπαιτοῦνται για νὰ γίνῃ κανεὶς τέλειος φιλόσοφος. Ἡ ὁμορφιά, ὁ πλοῦτος, ἡ σωματικὴ δύναμη, οἱ ἰσχυροὶ συγγενεῖς καὶ τὰ παρεμφερῆ συμβατικὰ κοινωνικὰ ἀγαθὰ διαφθείρουν τίς ψυχὲς καὶ τίς ἀποσποῦν ἀπὸ τὴ φιλοσοφία. Ἡ διαφθορά τους μάλιστα εἶναι συνάρτηση τῆς ἀνωτερότητάς τους, γιατί οἱ ψυχὲς οἱ πιὸ προικισμένες, ὅταν δεχτοῦν μιὰ κακὴ ἀγωγή, γίνονται ἐξαιρετικὰ κακὲς (491 Ε). Παρὰ τὰ φαινόμενα, οἱ σοφιστὲς δὲν εἶναι οἱ αἷτιοι αὐτῆς τῆς διαφθορᾶς: ὁ πραγματικὸς ἔνοχος εἶναι ἡ δημόσια γνώμη, ἡ γνώμη τοῦ δημοκρατικοῦ πλήθους, αὐτοῦ τοῦ «μέγιστου σοφιστῆ». Καμιὰ ἰδιωτικὴ ἀγωγή δὲν μπορεῖ νὰ ἀντέξῃ στοὺς νόγους καὶ στοὺς ἐπαινοὺς τοῦ πλήθους, στὶς ἐκκλησίες, στὰ δικαστήρια, στὰ θεάτρα ἢ στὰ στρατόπεδα. Οἱ νέοι θὰ ἀκολουθήσουν ἀναγκαστικὰ τὴν πορεία τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ τῶν ψόγων καὶ τῶν ἐπαίνων. Οἱ σοφιστὲς οἱ ἴδιοι θεωροῦν σοφία τὸ νὰ κατέχῃς τὰ τῶν πολλῶν δόγματα, ἃ δοξάζουσιν ὅταν ἀθροισθῶσιν καὶ παραμένουν σκλάβοι τῶν παρορμήσεων καὶ τῶν ἐνστίκτων αὐτοῦ τοῦ φοβεροῦ τέρατος· ὀνομάζουν ἀγαθὰ τὰ πράγματα μὲ τὰ ὅποια χαίρεται αὐτὸ τὸ μεγάλο ζῶο καὶ κακὰ ἐκεῖνα πού τὸ κάνουν νὰ δυσανασχετῇ, χωρὶς ποτὲ νὰ ἔχουν γνώριση τὴν πραγματικὴ φύση τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ καθὼς εἶναι ἀδύνατο νὰ φιλοσοφήσῃ

17. 489 C: τὸ βέλτιστον ἐπιτήδευμα· πβ. 495 B: τὸ ἄριστον ἐπιτήδευμα· πβ. 497 C.

τὸ πλῆθος, ἀναγκαστικά ψέγει τοὺς φιλοσόφους συνεπικουρούμενο σ' αὐτὸ ἀπὸ δσους ἐπιθυμοῦν νὰ ἀρέσουν στὸν ὄχλο, προφανῶς ἀπὸ τοὺς σοφιστὲς καὶ τοὺς ρήτορες<sup>18</sup> (492 A - 494 A). Μέσα σὲ ἓνα τέτοιο περιβάλλον, οἱ νέοι οἱ προικισμένοι γιὰ τὴ φιλοσοφία δὲν μποροῦν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν κλίση τους, γιατί τὰ ἐξαιρετικά τους δῶρα καὶ τὸ μέλλον τους ποὺ ὑπόσχεται πολλὰ ἐπισύρουν τὶς συμφεροντολογικὲς κολακεῖες τῶν ἄλλων (494 AE).

Ἀλλὰ καθὼς οἱ ἄνθρωποι οἱ γεννημένοι γιὰ τὴ φιλοσοφία ἀπομακρύνονται ἀπ' αὐτὴν καὶ τὴν ἀφήνουν μόνη, σὰν ὀρφανὴ ἀπὸ συγγενεῖς, ἄλλοι ἄνθρωποι ἀνάξιοι, μπαίνουν σ' αὐτὴν καὶ τὴν γεμίζουν αἰσχύνῃ καὶ ἐπισύρουν ἐναντίον της τοὺς ὀνειδισμοὺς τοῦ κόσμου<sup>19</sup>. Πραγματικά, πολλὰ ἀνθρωπάκια βλέποντας κενὴ τὴ χώρα αὐτὴ, ἀλλὰ γεμάτῃ μὲ ὠραῖα ὀνόματα καὶ τίτλους, ἀφήνουν τὸ ταπεινὸ ἐπάγγελμά τους καὶ μεταπηδοῦν στὴ φιλοσοφία, ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ ξεφεύγουν ἀπ' τὴ φυλακὴ καὶ καταφεύγουν στοὺς ναοὺς. Γιατὶ ἡ φιλοσοφία, παρὰ τὰ ὅσα τῆς στοιχίζει ἡ πολεμικὴ τῶν ἀντιπάλων της, παραμένει κοινωνικὰ ἓνα «ἄξιωμα μεγαλόπρεπο», ποὺ τὴν κάνει περιζήτητη γιὰ τὶς κατώτερες φύσεις. Μὰ οἱ ἀνάξιες αὐτὲς φύσεις, ὅταν ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ φιλοσοφία, δὲν μποροῦν νὰ γεννήσουν παρὰ μόνο σοφίσματα (495 C - 496 A).

Γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ ποὺ στοιχίζουν στὴ φιλοσοφία τὴν ἀτιμία, πρέπει νὰ ληφθοῦν ἀποτελεσματικὰ μέτρα. Στὴν ἄριστη πολιτεία μόνο οἱ πιὸ προικισμένοι, ποὺ θὰ εἶναι ἀρτιμελεῖς καὶ ἀρτίφρονες, θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὶς ἀσκήσεις τῆς διαλεκτικῆς, ποὺ εἶναι ἰδιαιτέρα κοπιαστικὴ. Γιατὶ ἂν ἀφήσουμε ν' ἀσχοληθοῦν μ' αὐτὸ τὸ ἔργο ἄνθρωποι ἀνάξιοι, θὰ γελοιοποιήσουμε ἀκόμα περισσότερο τὴ φιλοσοφία<sup>20</sup>.

Γιὰ ἀνάλογους λόγους θὰ ἐμποδίσουμε τοὺς νέους νὰ γευτοῦν πολὺ νωρὶς τὴ διαλεκτικὴ· γιατί οἱ νέοι κάνουν συχνὰ κακὴ χρῆση τῆς διαλεκτικῆς· τὴν χρησιμοποιοῦν σὰν ἓνα παιχνίδι, γιὰ νὰ ἀντιλέγουν καὶ νὰ ἐλέγχουν τοὺς ἄλλους. Ἡ κατάχρηση ὅμως αὐτὴ τοὺς ὁδηγεῖ τελικὰ στὸ νὰ χάσουν τὴν πίστη τους ἀκόμα καὶ σ' αὐτὰ ποὺ πίστευαν πρῶτα. Διαβάλλουν ἔτσι στοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴν ὑπόθεση τῆς φιλοσοφίας. Ἀντίθετα, ἓνας πιὸ ὥριμος

18. Κατὰ τὴν *Ἑβδόμη Ἐπιστολή*, 328 E, ἡ φιλοσοφία περιφρονεῖται ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους: φιλοσοφία δέ, ἦν ἐγκωμιάζεις αἰεὶ καὶ ἀτίμως φῆς ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων φέρεσθαι.

19. 495 C: ἐπισελθόντες ἀνάξιοι ἤσυχνάν τε καὶ ὀνειδῇ περιῆσαν· πβ. 491 A: εἰς ἀνάξιον καὶ μεῖζον ἑαυτῶν ἀφικνούμενοι ἐπιτήδευμα, πολλὰ καὶ πλημμελοῦσαι, πανταχῇ καὶ ἐπὶ πάντας δόξαν οἷαν λέγεις φιλοσοφίᾳ προσήσαν· πβ. 535 C: καὶ ἡ ἀτιμία φιλοσοφίᾳ διὰ ταῦτα προσπέπτωκεν... ὅτι οὐ κατ' ἀξίαν αὐτῆς ἀπτονται.

20. 535 C: φιλοσοφίας ἔτι πλεῖον γέλωτα καταντήσομεν. Ὁ Πλάτων εἶναι ἀγανακτισμένος ἐναντίον τῶν αἰτίων τῆς δυσφημίσεως τῆς φιλοσοφίας· πβ. 536 C: λέγων γὰρ ἅμα ἔβλεψα πρὸς φιλοσοφίαν, καὶ ἰδὼν προπεπηλακισμένην ἀναξίως ἀγανακτήσας μοι δοκῶ καὶ ὥσπερ θυμωθεὶς τοῖς αἰτίοις σπουδαιότερον εἰπεῖν ἢ εἶπον.



ἄνθρωπος θὰ χρησιμοποίησῃ τὴ διαλεκτικὴ μόνο γιὰ νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἀλήθεια· μ' αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ ὁ ἴδιος θὰ θεωρηθῇ μετριοπαθής, συνετὸς καὶ θὰ κἀνῃ πιὸ σεβαστὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ φιλοσόφου, ἀντὶ νὰ τὸ ἐκθέσῃ στὴν κοινωνικὴ περιφρόνηση<sup>21</sup>.

## 2. ΤΙΜΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

καὶ δὴ καὶ τιμὰς μείζουσι μὲν πρὸς ἀρετὴν ἀεὶ μείζουσιν  
Νόμ. ΣΤ 757 C

Ὁ φιλόσοφος δὲν μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν ὑψηλότερο προορισμὸ του παρὰ μόνο σὲ μιὰ πολιτεία ποὺ ταιριάζει στὴ φύση του. Σὲ μιὰ τέτοια πολιτεία θὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἴδιος μεγάλο κοινωνικὸ κῦρος (αὐξήσεται) καὶ θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κοινὴ σωτηρία. Ἀλλὰ κανένα ἀπὸ τὰ σύγχρονα πολιτεύματα δὲν ταιριάζει στὴν φιλοσοφικὴ φύση<sup>22</sup>. Ἡ φιλοσοφία δὲν τιμᾶται οὔτε στὴν τιμοκρατία<sup>23</sup> οὔτε στὴν ὀλιγαρχία<sup>24</sup> οὔτε στὴ δημοκρατία<sup>25</sup>, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε γιὰ τὴν τυραννία ποὺ εἶναι ἓνα πολίτευμα ἀκόμα πιὸ διεφθαρμένο<sup>26</sup>. Βλέπουμε ἔτσι τὶς φιλοσοφικὲς φύσεις νὰ ἀλλοιώνωνται καὶ νὰ διαφθείρωνται, σὰν ἓνας σπóρος ποὺ σπάρθηκε ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα τῆς καταγωγῆς του καὶ ποὺ χάνει τὶς φυσικὲς του ιδιότητες καὶ προσαρμόζεται στὸ ξένο ἔδαφος. Ἀλλ' ἂν συνέβαινε νὰ συναντήσουν τὴν πολιτεία τῆς ὁποίας ἡ ἐξοχότητα θὰ ἦταν ἀνάλογη μὲ τὴ δική τους, τότε θὰ ἔβλεπε ὁ κόσμος πῶς ἡ φύση τους καὶ τὸ ἐπάγγελμά τους εἶναι πραγματικὰ θεϊκὰ καὶ ὅτι οἱ ἄλλες φύσεις καὶ τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα εἶναι ἀνθρώπινα (497

21. 539 CD: καὶ τὸ ἐπιτήδευμα τιμιώτερον ἀντὶ ἀτιμωτέρον ποιήσει. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Πλάτωνα ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φόβο του μήπως ὁ ἴδιος γίνῃ αἰτία νὰ δυσφημιστῇ ἡ φιλοσοφία· ἀποφασίζει λ.χ. ἓνα δεύτερο ταξίδι στὴ Σικελία, γιὰτὶ ἡ ἄρνησή του νὰ δεχτῇ τὴν πρόσκληση τῶν φίλων του θὰ στοίχιζε, ὅπως λέει, στὴ φιλοσοφία μομφὴ καὶ ὄνειδος καὶ δόξαν κακίας (Ἐπιστολὴ Ζ, 328 E - 329 B).

22. Πβ. Ἐπιστ. Ζ, 328 E: φιλοσοφία δέ, ἣν ἐγκωμιάζεις ἀεὶ καὶ ἀτίμως φῆς ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων φέρεσθαι...

23. Πβ. Πολ. Η 547 E: τῷ γε φοβεῖσθαι τοὺς σοφοὺς ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἀγειν· 548 BC: διὰ τὸ τῆς ἀληθινῆς Μούσης τῆς μετὰ λόγων τε καὶ φιλοσοφίας ἡμεληκέναι καὶ πρεσβυτέρως γυμναστικὴν μουσικὴν τετιμηκέναι· πβ. 546 D.

24. Πβ. Πολ. Η 550 E: προϊόντες εἰς τὸ πρόσθεν τοῦ χρηματίζεσθαι, ὅσῳ ἂν τοῦτο τιμιώτερον ἡγῶνται, τοσοῦτῳ ἀρετὴν ἀτιμωτέραν.

25. Πβ. Πολ. ΣΤ 494 A: καὶ τοὺς φιλοσοφούντας ἄρα ἀνάγκη ψέγεσθαι ὑπ' αὐτῶν (sc. ὑπὸ τῶν πολλῶν)· πβ. Η 555 C: πλοῦτον τιμᾶν καὶ σωφροσύνην ἅμα ἱκανῶς κτᾶσθαι... ἀδύνατον· πβ. 558 B: ἀλλὰ τιμᾷ, ἐὰν φῇ μόνον εἶναι τῷ πλήθει· πβ. Μενέξενος 236 A.

26. Πβ. Πολ. Η 566 D ἐξ.

AC). Λοιπὸν ἡ μόνη πολιτεία ποὺ ἀρμόζει στὴ φιλοσοφικὴ φύση εἶναι ἡ ἰδεώ-  
δης πολιτεία, ἡ ἀριστοκρατία, ποὺ ἡ τελειότητά της εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ δική  
του. Πράγματι, αὐτὴ ἡ πολιτεία εἶναι τελέως ἀγαθὴ, δηλαδὴ σοφὴ, ἀνδρεία,  
σώφρων καὶ δικαία<sup>27</sup>. Ἀσφαλῶς αὐτὴ ἡ πολιτεία δὲν ὑπάρχει πρὸς τὸ παρὸν  
σὲ κανένα μέρος τῆς γῆς<sup>28</sup> καὶ δὲν θὰ πραγματοποιηθῇ ποτέ, ἂν οἱ φιλόσοφοι  
δὲν γίνουν βασιλιάδες ἢ ἂν οἱ σημερινοὶ βασιλιάδες δὲν γίνουν φιλόσοφοι<sup>29</sup>, ἂν  
ἡ πολιτικὴ δύναμη καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν συμπέσουν στὸ ἴδιο ἄτομο.

Τὸ ὑπέρτατο λοιπὸν συμφέρον τῆς πολιτείας ἀπαιτεῖ νὰ διαμορφωθοῦν  
ἄνθρωποι ποὺ θὰ συνδυάζουν τὶς ιδιότητες τοῦ φιλοσόφου μὲ τὶς ιδιότητες τοῦ  
τέλειου πολιτικοῦ, γιὰ νὰ τοὺς ἀνατεθῇ ἡ διακυβέρνηση τῆς πολιτείας. Ἀνάμεσα  
ἀπὸ τοὺς φύλακες, ποὺ εἶναι οἱ καλῦτεροι πολίτες, θὰ διαλεχτοῦν οἱ ἄριστοι  
γιὰ νὰ γίνουν οἱ ἄρχοντες τοῦ κράτους. Οἱ δοκιμασίες ποὺ θὰ προσδιορίσουν  
τὴν ἐκλογὴ θὰ εἶναι αὐστηρές. Θὰ ἐκτεθοῦν οἱ φύλακες σὲ κάθε εἶδους πειρα-  
σμοὺς καὶ κινδύνους, γιὰ νὰ διαπιστωθῇ ὁ πατριωτισμὸς τους, τὸ θάρρος τους,  
ἡ σωφροσύνη τους (503 A) καθὼς καὶ ἡ ἱκανότητά τους νὰ βαστάξουν τὸ μέ-  
γιστον μάθημα, δηλαδὴ τὴν ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ (503 E ἐξ.). γιὰτὶ οἱ μελλοντικοὶ  
ἀρχηγοὶ τοῦ κράτους ὀφείλουν νὰ εἶναι θαρραλέοι καὶ νοήμονες συγχρόνως,  
γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἀνυψωθοῦν, μὲ μιὰ σειρὰ κατάλληλων σπουδῶν, ὡς τὴν  
θεώρηση τῆς ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ<sup>30</sup>. Ἄν δὲν συνδυάζουν αὐτὲς τὶς δύο ιδιότητες,  
δὲν θὰ τοὺς δοθῇ οὔτε μιὰ ἀνώτερη μόρφωση οὔτε οἱ τιμὲς καὶ ἡ ἐξουσία<sup>31</sup>.

27. Πολ. Δ 427 E, 435 A ἐξ.

28. Πβ. Πολ. Θ 592 AB.

29. Πολ. E 473 D· πβ. 474 C, ΣΤ 487 DE, 499 BC, 501 E-502 B, 503 B, Z 540 D,  
H 547 E, Ἐπιστ. Z, 326 B.

30. Τιμὲς ὅλο καὶ πιὸ μεγάλες συνοδεύουν τὴν ἐπιτυχία στὶς δοκιμασίες καὶ στὶς σπουδὲς  
ποὺ προορίζονται γιὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοὺς πολίτες. Τοὺς ἔφηβους τοὺς πιὸ προικισμένους,  
μὲ τὴν τελειώσει ἡ γυμναστικὴ ἐκπαίδευσή τους, θὰ τοὺς βάλουν σὲ μιὰ ξεχωριστὴ ὁμάδα.  
Στὰ εἴκοσί τους χρόνια, ὅσοι προκριθοῦν, θὰ λάβουν μεγαλύτερες τιμὲς (τιμὰς τε μείζους τῶν  
ἄλλων εἶσονται). Ὡς τὰ τριάντα τους θὰ ἐπιδιοθοῦν σὲ μιὰ «συνοπτικὴ» μελέτη τῶν ἐπιστη-  
μῶν, γιὰ νὰ ἀνακαλύψουν τὶς σχέσεις ποὺ συνδέουν τὶς ἐπιστῆμες μεταξὺ τους καὶ τὶς σχέσεις  
τους μὲ τὸ ὄν. Στὰ τριάντα τους θὰ ὑποβληθοῦν σὲ μιὰ νέα ἐπιλογή· μόνο ὅσοι διακριθοῦν  
στὴ μάθηση τῶν ἐπιστημῶν καὶ στὴν ἀνδρεία θὰ μυηθοῦν στὴ διαλεκτικὴ· θὰ τοὺς δοθοῦν  
ἐπίσης μεγαλύτερες τιμὲς (εἰς τιμὰς μείζους καθιστάναι) (Πολ. Z 537 AD). Θὰ ἐπιδιοθοῦν  
γιὰ πέντε χρόνια στὴ μελέτη τῆς διαλεκτικῆς καὶ στὴ συνέχεια, γιὰ δεκαπέντε χρόνια, θὰ  
τοὺς ἀναγκάσουν νὰ ἀσκήσουν τὶς μεγάλες πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἀρχὲς τῆς πολιτείας  
(539 E - 540 A).

31. Πολ. ΣΤ 503 D: μήτε παιδείας τῆς ἀκριβεστάτης δεῖν αὐτῷ μεταδιδόναι μήτε τιμῆς  
μήτε ἀρχῆς. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ποὺ περιγράφεται στὸ 3ο καὶ 4ο βιβλίο προορίζεται  
γιὰ ὅλους τοὺς φύλακες, ἐνῶ ἡ ἀνώτερη φιλοσοφικὴ ἐκπαίδευση προορίζεται μόνο γιὰ τοὺς  
μελλοντικοὺς ἀρχηγούς τῆς πολιτείας, τοὺς παντελεῖς φύλακας. Ὁ Πλάτων δὲν ἀσχολήθηκε  
καθόλου μὲ τὴν ἐκπαίδευση τῶν κατωτέρων τάξεων ἐξαιτίας τῆς περιφρόνησης ποὺ αἰσθα-  
νόταν γιὰ τὶς μέτριες φύσεις· πβ. Πολ. Γ 415 BC, ΣΤ 491 E.

Ἐκείνους ὅμως πού θά βγοῦν ἀπό τίς δοκιμασίες αὐτές καθαροί σάν τόν χρυσό ἀπό τή δοκιμασία τῆς φωτιᾶς<sup>32</sup> θά τοὺς κάνουν ἀρχηγούς τοῦ κράτους καί θά τοὺς γεμίσουν μέ διακρίσεις καί τιμές ὅσο ζοῦν καί μετὰ τὸ θάνατό τους<sup>33</sup>.

Ὁ Πλάτων δὲν κρίνει σκόπιμο νὰ μπῇ σέ λεπτομέρειες γιὰ τίς τιμές πού θά δεχτοῦν οἱ φιλόσοφοι ἀρχηγοὶ τοῦ κράτους, ὅσο ζοῦν. Χαρακτηριστικό ὅμως εἶναι τὸ εἶδος τῶν τιμῶν πού θά δεχτοῦν μετὰ τὸ θάνατό τους: *μνημεῖα δ' αὐτοῖς καὶ θυσίας τὴν πόλιν δημοσίᾳ ποιεῖν, ἐὰν καὶ ἡ Πυθία συναναιρῇ, ὥς δαίμοσιν, εἰ δὲ μή, ὥς εὐδαίμοσί τε καὶ θεοῖς* (Πολ. Ζ 539 BC). Στὴν ἄριστη δηλαδὴ πολιτεία, πού κυβερνιέται σύμφωνα μέ τίς ἀρχές πού προσδιορίζει ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία, ἡ σοβαρὴ καὶ ὁλοκληρωτικὴ ἀφοσίωση στὴ φιλοσοφία καί τίς ἀρχές της δίνει τὸ δικαίωμα στίς ὑψηλότερες τιμές πού εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιδαφιλευτοῦν σὲ ἄνθρωπο. Τὸ «ἐπάγγελμα» τοῦ φιλοσόφου εἶναι στὴν πολιτεία αὐτὴ τὸ βέλτιστον, τὸ ἄριστον, τὸ θεῖον, τὸ πιὸ εὐγενικὸ καὶ πιὸ τιμητικὸ ἀπ' ὅλα. Φιλοσοφία καὶ φιλόσοφοι ἀπολαμβάνουν τιμές σχεδὸν θεϊκές. Ναὸς εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία<sup>34</sup>. Καὶ οἱ πραγματικοὶ ἱερεῖς της, μετὰ τὸ θάνατό τους, δέχονται ἀνάλκγες τιμές μέ κεῖνες πού ἐπιδαφιλεῖ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία στοὺς ἁγίους της.

Στὴν πολιτεία τῶν *Νόμων* οἱ εὐθνοὶ ἀποτελοῦν τὴν ὑψηλότερη ἀρχή<sup>35</sup>. Διαλεγμένοι ἀνάμεσα στοὺς καλύτερους πολίτες γιὰ τὴν ἐξοχὴ ἀρετὴ τους<sup>36</sup> καὶ τοποθετημένοι πάνω ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἄρχοντες (*ἀρχόντων ἄρχοντες*), οἱ εὐθνοὶ ἔχουν τὴν ὑπέρτατη ἀποστολὴ νὰ διατηρήσουν τὴν τελειότητα τῆς πολιτείας καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴ διαφθορὰ τῶν θεσμῶν της. Κατέχουν λοιπὸν στὴν πολι-

32. Ἡ παρομοίωση αὐτὴ θυμίζει τὸ μῦθο πού θά εἰπωθῇ γιὰ τοὺς μελλοντικούς ἀρχηγούς: ἀλλ' ὁ θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὕμῶν ἱκανοὶ ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει συνέμειξεν αὐτοῖς, διὸ τιμωτάτοί εἰσιν. (Πολ. Γ 415 Α)· πβ. Κρατύλος 397 Ε - 398 Α.

33. Πολ. ΣΤ 503 Α: *στατέον ἄρχοντα καὶ γέρα δοτέον καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι καὶ ἄθλα*. Πβ. Πολ. Γ 414 Α: *καταστατέον ἄρχοντα τῆς πόλεως καὶ φύλακα, καὶ τιμὰς δοτέον καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι, τάφων τε καὶ τῶν ἄλλων μνημείων μέγιστα γέρα λαγχάνοντα*. Ἡ ζωὴ τῶν φυλάκων γενικὰ δὲν θά εἶναι καθόλου δυστυχισμένη· παρὰ τίς σκληρὲς καὶ συνεχεῖς δοκιμασίες καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν θά κατέχουν οὔτε χρήματα οὔτε κτήματα, θά περνοῦν μιὰ ζωὴ πιὸ εὐτυχισμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Ὀλυμπιονικῶν: *ἢ τε γὰρ τῶνδε νίκη καλλίων, ἢ τ' ἐκ τοῦ δημοσίου τροφὴ τελευτέρα. νίκην τε γὰρ νικῶσι συμπάσης τῆς πόλεως σωτηρίαν... καὶ γέρα δέχονται παρὰ τῆς αὐτῶν πόλεως ζῶντές τε καὶ τελευτήσαντες ταφῆς ἀξίας μετέχουσιν*. (Πολ. Ε 465 DE).

34. Ὑπενθυμίζουμε πὼς οἱ ἀνάξιοι ἄνθρωποι πού ἀφήνουν τὸ ταπεινὸ ἐπάγγελμά τους καὶ καταφεύγουν στὴ φιλοσοφία παρομοιάζονται μ' ἐκείνους πού ἀπὸ τὴ φυλακὴ καταφεύγουν στὰ ἱερὰ (Πολ. ΣΤ 495 D).

35. Πβ. *Νόμοι* IB 945 Β - 948 Ε.

36. Πβ. 945 C: *ὑπερβάλλοντα πρὸς ἀρετὴν*· 945 Ε: *δεῖ πάντως τοὺς εὐθύνους θαυμάστοις πᾶσαν ἀρετὴν εἶναι*· πβ. 946 Α. Ἐξαιτίας τῶν ἠθικῶν ιδιοτήτων τοὺς ἀξίζουν νὰ ὀνομαστοῦν θεοὶ (945 Ε).

τεία τῶν *Νόμων* τῇ θέσῃ τῶν φιλοσόφων τῆς *Πολιτείας*<sup>37</sup>. Γιὰ τὶς ιδιότητές τους αὐτὲς καὶ γιὰ τὸ σημαντικὸ ρόλο τους γιὰ τὴ σωτηρίαν τῆς πολιτείας θὰ λάβουν ἐξαιρετικὲς τιμὲς ὅσο ζοῦν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους.

Ἦδη ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς τους<sup>38</sup>, τὸ στεφάνωμά τους, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀφιέρωσή τους στὸν Ἀπόλλωνα καὶ στὸν Ἥλιο καὶ ὁ τόπος ποὺ τοὺς ὀρίζεται νὰ κατοικήσουν — τὸ ἱερὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνα — ἀποτελοῦν μιὰ ἐξοχὴ τιμὴ<sup>39</sup>.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλες τιμὲς εἶναι συνδεδεμένες μὲ τὸ ἀξίωμα τῶν εὐθύνων. Ὅσο ζοῦν, θὰ τοὺς δίνονται οἱ πρῶτες θέσεις (προεδρίαι) σὲ ὅλες τὶς ἐπίσημες συγκεντρώσεις· ἀνάμεσα ἀπ' αὐτοὺς θὰ ἐκλεγοῦν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν θεωριῶν ποὺ θὰ σταλοῦν στὶς κοινὲς θυσίαι τῶν Ἑλλήνων καὶ στὰ θεάματα· μόνο αὐτοὶ θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ φοροῦν δάφνινο στεφάνι· ὅλοι τους θὰ εἶναι ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνα, καὶ σὰν ἀρχιερεὰ θὰ ὀνομάσουν τὸν πρῶτο ἱερέα τῆς προηγούμενης χρο-

37. Διακρίνονται ἀπ' αὐτοὺς ἀπὸ τὸν τρόπο ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐκλογῆς τους.

38. Ὁ διορισμὸς τους θεωρεῖται σὰν βραβεῖο ἀρετῆς· πβ. 946 AB.

39. *Νόμοι* IB 946 BD: τὸν νικῶντα καὶ δεύτερον καὶ τρίτον στεφανῶσαι θαλλῶ, καὶ τὰ ἀριστεία ἀποδόντας πᾶσιν ἀνειπεῖν ὅτι Μαγνήτων ἢ κατὰ θεὸν πάλιν τυχοῦσα σωτηρίας πόλις, ἀποφήνασα αὐτῆς Ἥλιῳ ἄνδρας τοὺς ἀρίστους τρεῖς, ἀκροθίνιον Ἀπόλλωνι κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον ἀνατίθῃσι κοινὸν καὶ Ἥλιῳ, ὅσον περ ἂν ἔπωνται χρόνον τῇ κρίσει... οἰκούντων δέ, ὅσον ἂν εὐθύνωσιν χρόνον, ἐν τῷ τοῦ Ἀπόλλωνός τε καὶ Ἥλιου τεμένει, ἐν ᾧ περ ἐκρίθησαν. Μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ τὸ χωρίο ὁ O. Reverdin (*La religion de la cite platonicienne*, Paris 1945, σελ. 103) χαρακτηρίζει ἀπολλώνεια τὴν πολιτεία τῶν *Νόμων* καὶ παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀναλογία στὰ παρακάτω γεγονότα· οἱ φιλόσοφοι στοὺς ὁποίους ἔχουν ἀνατεθῇ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας ὀφείλουν νὰ διαμοιράσουν τὴν ὑπαρξή τους ἀνάμεσα στὶς δημόσιες ὑποθέσεις καὶ στὴ θεώρηση τῆς ἰδέας τοῦ Ἀγαθοῦ, τοῦ ἡλίου τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν· ἐκεῖνοι ποὺ στὴν πολιτεία τῶν *Νόμων* κατέχουν τὴν ἴδια θέσιν καὶ ποὺ ὀφείλουν νὰ εἶναι ἐγγυητὲς ὅτι ἡ πολιτεία θὰ παραμείνῃ δίκαιη, εἶναι ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τοῦ ἡλίου.

Μποροῦμε ὅμως νὰ ἀποκαταστήσουμε καὶ μιὰ ἀκόμα ἀναλογία. Θυμόμαστε ὅτι ὁ Σωκράτης θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του σὰν ἀφιερωμένο στὸν Ἀπόλλωνα (πβ. *Φαίδων* 85 B· ἐξάλλου ὁ Ἀπόλλων εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἐνέπνευσε τὴν ἀποστολή του) καὶ ὅτι ἡ ἀποστολή του ἦταν ἡ ἴδια μὲ τῶν εὐθύνων· ὥπως αὐτοί, ἐμπόδιζε μὲ τὸν ἑλεγχό του τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς δικαιοσύνης (γιὰ τοὺς εὐθύνους, πβ. 946 C: *ἐλεγχόντων*)· καὶ ὥπως ὁ Σωκράτης χρησιμοποιοῖ τὴ συνειδήσή του γιὰ νὰ ἐλέγξῃ τοὺς συμπολίτες του, ἔτσι καὶ οἱ εὐθύναι καταδικάζουν ἕναν ἄρχοντα στηριζόμενοι στὴ γνώμη τους (946 D) χωρὶς νὰ ἐφαρμόζουν κάποιο νομικὸ κείμενο. Οἱ εὐθύναι λοιπόν, οἱ ἀριστοὶ πολῖτες, κρίνονται ἄξιοι νὰ κατοικοῦν σὰν ἱερεῖς στὸ ἱερὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνα (947 A). Πιστεύουμε πὺς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Πλάτων θέλει νὰ τιμῇ ξέμεσα τὸν διδάσκαλό του, ποὺ ἦταν ἱερός τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ὁ δικαιοτάτος τῶν τότε (*Ἐπιστ.* Z, 324 E) καὶ ποὺ ὁ ἴδιος ἔκρινε ὅτι ἡ πολιτεία ἔπρεπε νὰ τὸν τρέφῃ δωρεὰν στὸ πρυτανεῖο (*Ἀπολ.* 36 E - 37 A). Ὁ γηραιὸς Πλάτων φρονεῖ ὅτι οἱ πιὸ ἐνάρετοι ἀνάμεσα στοὺς πολῖτες — καὶ τέτοια ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ Σωκράτη — πρέπει νὰ κατοικήσουν σὲ ἕνα μέρος ἀφιερωμένο σὲ μιὰ θεότητα.

νιας· τὸ ὄνομά του θὰ καταγραφῇ στὰ δημόσια κατὰστιχα καὶ θὰ χρησιμεύσῃ γιὰ νὰ ἀριθμοῦν τὰ ἔτη<sup>40</sup> (946 E - 947 B).

Μετὰ τὸ θάνατό τους οἱ εὐθυνοὶ θὰ γίνουν ἀντικείμενο ἐντελῶς ἐξαιρετικῶν τιμῶν· ἡ πόλη θὰ τοὺς κηδέψῃ δημόσια καὶ ἐπίσημα καὶ θὰ ἰδρῦσῃ πρὸς τιμὴν τοὺς μιὰ ἐτήσια λατρεῖα, κατὰ τὴν ὁποία θὰ γίνωνται ἀγῶνες μουσικοί, γυμνικοὶ καὶ ἵππικοί<sup>41</sup>. Ὁ Πλάτων δηλαδὴ ἐπιφυλάσσει στὸ λείψανο αὐτῶν τῶν δικαίων, ποὺ ἔγιναν μάκαρες<sup>42</sup>, μιὰ κηδεῖα ποὺ ἀποτελεῖ ζωηρὴ ἀντίθεση μετὰ τὴν κηδεῖα ποὺ ζητᾷ γιὰ τοὺς ἀπλοὺς πολῖτες· γιὰ νὰ τὴν διαφοροποιήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἀπὸ τὶς συνηθισμένες κηδεῖες, ὀρίζει νὰ ἀκολουθοῦν τὴν πομπὴ ἀκόμα καὶ ἱερεῖς καὶ ἱέρειες — πράγμα ποὺ ἀπαγορεύεται γιὰ τὶς ἄλλες κηδεῖες — ἀν συγκατατίθεται καὶ ἡ Πυθία.

Πράγματι, ὁ Πλάτων ζητᾷ πολὺ ταπεινὴ κηδεῖα γιὰ τοὺς ἀπλοὺς πολῖτες<sup>43</sup>. Ὅπως πολλοὶ Ἕλληνες νομοθέτες, ἐνδιαφέρεται νὰ ρυθμίσῃ τὴ διαδικασία

40. Ἄν ἐντούτοις κάποιος εὐθυνὸς διαφθαρή μετὰ τὴν ἐκλογὴν του, ὁ νόμος δίνει τὸ δικαίωμα νὰ τὸν καταγγεῖλῃ ὁποῖος θέλει. Ἡ ὑπόθεσις θὰ δικαστῇ ἀπὸ ἓνα δικαστήριον ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ νομοφύλακες, ἀπὸ τοὺς ἐπιζῶντες εὐθυνούς καὶ ἀπὸ ἐκλεκτοὺς δικαστές· ἡ διατύπωση τῆς κατηγορίας θὰ ἔχῃ τὴν ἐξῆς μορφή: ἀνάξιον εἶναι τῶν ἀριστείων καὶ τῆς ἀρχῆς. Ἄν ὁ κατηγορούμενος ἀποδειχτῇ ἔνοχος, θὰ χάσῃ τὸ ἀξίωμα του καθὼς καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὶς ἄλλες τιμὲς ποὺ συνεπάγεται τὸ ἀξίωμα αὐτό (947 E - 948 A).

41. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ παραθέσουμε ὁλόκληρον τὸ σχετικὸ χωρίο: Τελευτήσασι δὲ προθέσεις καὶ ἐκφορὰς καὶ θήκας διαφόρους εἶναι τῶν ἄλλων πολιτῶν· λευκὴν μὲν τὴν στολὴν ἔχειν πᾶσαν, θρήνων δὲ καὶ ὀδυρμῶν χωρὶς γίνεσθαι, κορῶν δὲ χορὸν πεντεκαίδεκα καὶ ἄρρεων ἕτερον περισταμένους τῇ κλίνῃ ἐκατέρους ὅλον ὕμνον πεποιημένον ἔπαινον εἰς τοὺς ἱερέας ἐν μέρει ἐκατέρους ἥδειν, εὐδαιμονίζοντας ὥδῃ διὰ πάσης τῆς ἡμέρας· ἔωθεν δ' εἰς τὴν θήκην φέρειν αὐτὴν μὲν τὴν κλίνην ἐκατὸν τῶν νέων τῶν ἐν τοῖς γυμνασίοις, οὓς ἂν οἱ προσήκοντες τοῦ τελευτήσαντος ἐπιόψωνται, πρῶτους δὲ προλέγειν τοὺς ἡιθέους τὴν πολεμικὴν σκευὴν ἐνδεδυκότας ἐκάστους, σὺν τοῖς ἵπποισι μὲν ἱππέας, σὺν δὲ ὀπλοῖς ὀπλίτας, καὶ τοὺς ἄλλους ὡσαύτους, παῖδας δὲ περὶ αὐτὴν τὴν κλίνην ἐμπροσθεν τὸ πάτριον μέλος ἐφύμνειν, καὶ κόρας ἐπομένας ἐξόπισθεν ὅσαι τ' ἂν γυναῖκες τῆς παιδοποιήσεως ἀπηλλαγμέναι τυγχάνουσιν, μετὰ δὲ ταῦτα ἱερέας τε καὶ ἱερεῖας ὡς καθαρεύοντι τῷ τάφῳ ἐπεσθαι, εἰς αὐτὰ καὶ τῶν ἄλλων εἰργωνται τάφων, εἰς αὐτὰ καὶ τὸ τῆς Πυθίας οὕτω τε καὶ ταύτῃ σύμφηφον ἤ. θήκην δὲ ὑπὸ γῆς αὐτοῖς εἰργασμένην εἶναι ψαλίδα προμήκη λίθων ποτίμων καὶ ἀγέρων εἰς δύναμιν, ἔχουσιν κλίνας παρ' ἀλλήλας λιθίνας κειμένας, οὓς δὲ τὸν μακάριον γεγονότα θέντες, κύκλῳ χώσαντες, πέριξ δένδρων ἄλσος περιφυτεύουσιν πλὴν κώλον ἑνός, ὅπως ἂν αὖξιν ὁ τάφος ἔχῃ ταύτην τὴν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἐπιδεῇ χώματος τοῖς τιθεμένοις· κατ' ἐνιαυτὸν δὲ ἀγῶνα μουσικῆς αὐτοῖς καὶ γυμνικὸν ἵππικόν τε θήσουσιν. τὰ μὲν δὴ γέγρα ταῦτα τοῖς τὰς εὐθύνας διαφυγοῦσιν. (Νόμοι IB 947 BE). Ὁ Reverdin (ἔ.ἀ., σσ. 251 - 258) σχολιάζει, σὲ ἐπίμετρο, τὸ χωρίον αὐτό.

42. Πβ. Ἐπινομίς 973 C, 992 C. Τὸ ἐπίθετον μακάριος ἔχει θρησκευτικὴ ἀξία· πβ. Α.-J. Festugière, *La revelation d'Hermès Trismegiste II*, Paris 1949, σελ. 198 σημ. 4. Πβ. Α. H. Krappe, *Revue de Philologie*, 14 (1940), σσ. 245 - 246.

43. Πβ. τὸν σχετικὸν νόμον τοῦ Πλάτωνα, 958 D - 960 B, καὶ τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἀπὸ τὸν Reverdin, ἔ.ἀ., σσ. 107 - 124.

τῶν κηδειῶν, γιὰ νὰ βάλῃ ὄρια στὴν πολυτέλεια<sup>44</sup>, νὰ διατηρήσῃ τὴν εὐπρέπεια τῶν ἐνταφιασμῶν<sup>45</sup> καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ τὶς ἀντιπαραγωγικὲς δαπάνες<sup>46</sup>. Ἀλλὰ οἱ προκατόχοί τοὺς ἀπέβλεπαν προπᾶντὸς νὰ ἐμποδίσουν τὰ γένη νὰ ἡρωοποιήσουν τοὺς προγόνους τοὺς<sup>47</sup>. Ἡ πρόθεσις τοῦ Πλάτωνα δὲν εἶναι ἡ ἴδια. Ὁ νόμος γιὰ τὶς κηδεῖες ἀποτελεῖ στὸ βάθος μιὰ ἐφαρμογὴ τῶν θεωριῶν τοῦ γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα<sup>48</sup>. Σχετίζεται δηλαδὴ μὲ τὴν πίστη ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη καὶ ὅτι ὁ θάνατος δὲν εἶναι παρὰ ὁ χωρισμὸς τῆς ἀπὸ τὸ φθαρτὸ σῶμα. Ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς φιλοσόφους, τοὺς εὐθύνους ἢ τοὺς ἄλλους ἐνάρετους, τῶν ὁποίων τὸ σῶμα εἶναι ἐπίσης ἓνας σαρκῶν ὄγκος (959 C). Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ ἐπικηδεῖες τιμὲς ποὺ ἀποδίδονται στοὺς ἀγαθοὺς δὲν ἀφοροῦν καθόλου τὸ σῶμα τοὺς, ἀλλ' ἀποκλειστικὰ τὴν ἀρετὴ τοὺς, ποὺ ἀναγνωρίστηκε ἀπ' ὅλους. Ἐπιφυλάσσοντας μιὰ ταπεινὴ ταφὴ στοὺς ἀπλοὺς πολῖτες, ὁ Πλάτων ζητᾷ νὰ δώσῃ μιὰ ἰδέα τοῦ τί εἶναι ὁ θάνατος καὶ νὰ παρακινήσῃ στὴν περιφρόνησι τὸ σῶμα καὶ τῶν ἡδονῶν τοῦ τιμώντας, ἀντίθετα, τοὺς πραγματικὰ ἐνάρετους ὅσο ζοῦν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τοὺς, τιμᾷ στὸ πρόσωπό τοὺς τὴν ἴδια τὴν ἀρετὴ ποὺ αὐτοὶ πραγματώνουν καὶ παρακινεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν *φιλοτιμία ἐπ' ἀρετῇ*, στὴν διάθεσι δηλαδὴ ἐκείνη ποὺ παρωθεῖ τὰ εὐγενικὰ ἄτομα νὰ διακριθοῦν μὲ ἐνάρετες πράξεις καὶ ἔργα ποὺ ὠφελοῦν τὸ σύνολο.

Ἀλλὰ οἱ ἀγαθοί, σύμφωνα μὲ μιὰ πίστη τῶν Ἑλλήνων ποὺ συμμαρτύνεται ὁ Πλάτων, γίνονται *δαίμονες* μετὰ τὸ θάνατό τοὺς. Γι' αὐτὴ τὴ διπλὴ ιδιότητα,

44. Πβ. Reverdin, *ἑ.δ.*, σσ. 110-125. Θεωρητικά, λέει ὁ συγγραφέας (σελ. 122), ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα ἦταν σὲ ἰσχὺ, ἀλλὰ στὴν πράξι δὲν ἐφαρμοζόταν οὔτε στὸ γράμμα οὔτε στὸ πνεῦμα τῆς. Πολυάριθμα μνημεῖα δείχνουν ὅτι ἡ πολυτέλεια στοὺς ἐνταφιασμοὺς ὅσο πῆγαινε καὶ μεγάλωνε. Αὐτὲς οἱ ὑπερβολές, καταλήγει (σελ. 123), ἐξηγοῦν τὴν ἀντίδρασι τοῦ Πλάτωνα.

45. Πβ. 959 E - 960 A.

46. Πβ. 958 DE. Ὁ Πλάτων ἀπαγορεύει τὸν ἐνταφιασμὸ σὲ καλλιεργήσιμα ἐδάφη.

47. Πβ. Reverdin, *ἑ.δ.*, σελ. 115 καὶ 119. Ὁ συγγραφέας διακρίνει τέσσερις «ἀναγκαιότητες» στὶς ὁποῖες ἀπαντοῦσαν οἱ νόμοι οἱ σχετικοὶ μὲ τὶς κηδεῖες πρὶν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα: α) νὰ ἐμποδίσουν τὶς μεγάλες οἰκογένειες νὰ ἡρωοποιήσουν τοὺς νεκροὺς τοὺς, β) νὰ διατηρήσουν τὴν εὐπρέπεια τῶν ἐνταφιασμῶν συγκρατώντας τὴν πολυτέλεια καὶ ἐμποδίζοντας τὶς γυναῖκες νὰ ἐπιδίδονται δημόσιον σὲ παθητικὲς ἐκδηλώσεις, γ) νὰ ἀπαγορεύσουν στοὺς πολῖτες νὰ κάνουν ἀντιπαραγωγικὲς δαπάνες, δ) νὰ διαφυλάξουν τὴν δημόσια ὑγεία.

48. Νὰ πῶς ἐξηγεῖ γιατί δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδουμε στὴν ταφὴ μιὰ σημασία ποὺ δὲν ἔχει στὴν πραγματικότητα: *ἐν αὐτῷ τε τῷ βίῳ τὸ παρεχόμενον ἡμῶν ἕκαστον τοῦτ' εἶναι μὴδὲν ἄλλ' ἢ τὴν ψυχὴν, τὸ δὲ σῶμα ἰνδαλλόμενον ἡμῶν ἕκαστοις ἐπεσθαι, καὶ τελευτησάντων λέγεσθαι καλῶς εἰδῶλα εἶναι τὰ τῶν νεκρῶν σώματα, τὸν δὲ ὄντα ἡμῶν ἕκαστον ὄντως, ἀθάνατον εἶναι ψυχὴν ἐπονομαζόμενον* (Νόμοι IB 959 AB). Εἶναι λοιπὸν ἄσκοπο νὰ κάνῃ κανεὶς ὑπερβολικὰ ἔξοδα καὶ νὰ ἀποδίδῃ ὑπερβολικὰς τιμὰς στὰ σώματα τῶν νεκρῶν. Πρέπει νὰ δαπανήσῃ μὲ μέτρο, σὰ νὰ ἐπρόκειτο γιὰ τοὺς ἀψυχούς βωμούς τῶν χθονίων θεῶν (959 C).

τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δαίμονα, θὰ καθιερωθῇ μιὰ λατρεῖα πρὸς τιμὴν τους<sup>49</sup>.

Σύμφωνα μὲ ἓνα πολὺ γνωστὸ χωρίο τοῦ Συμποσίου, οἱ ἀγαθοί, μὲ τὴν ιδιότητά τους τῶν δαιμόνων, θὰ γίνουν ἐρμηνευταὶ καὶ διαπορθμενταὶ ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς ἀνθρώπους· γιὰτὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ τους· οἱ δαίμονες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ μεταφέρουν τὶς δεήσεις καὶ τὶς θυσίαις τῶν ἀνθρώπων καθὼς καὶ τὶς ἐντολὰς καὶ τὶς ἀμοιβὰς

49. Χρήσιμο εἶναι νὰ παραλληλίσουμε τὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὶς τιμὰς τῶν ἀγαθῶν μετὰ τὸ θάνατό τους.

Στὸ Συμπόσιο, ὁ Πλάτων λέει ὅτι οἱ μεγάλοι νομοθέτες καθὼς καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες, φέρνοντας μέσα τους τὸ σπέρμα τῆς ἀρετῆς, αἰσθάνονταν τὴν ἐπιθυμία τῆς δημιουργίας καὶ τῆς γεννήσεως. Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Λυκούργος, ὁ Σόλων ἀφησαν ἀθάνατα βλαστάρια ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζουν μιὰ ἀθάνατη μνήμη καὶ δόξα. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φιλοτιμία τους ἀμείφτηκαν: πρὸς τιμὴν τους καθιερώθηκε δημοσία λατρεῖα (209 AE).

Πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι ἓνα χωρίο τοῦ Κρατύλου στὸ ὁποῖο ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως δαίμων: τοῦτο τοῖνυν παντὸς μᾶλλον λέγει, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοὺς δαίμονας· ὅτι φρόνιμοι καὶ δ α ἡ μ ο ν ε ς ἦσαν, «δαίμονας» αὐτοὺς ὠνόμασεν... λέγει οὖν καλῶς καὶ οὗτος καὶ ἄλλοι ποιηταὶ πολλοὶ ὅσοι λέγουσιν ὡς, ἐπειδὴν τὶς ἀγαθὸς ὢν τελευτήσῃ, μεγάλην μοῖραν καὶ τιμὴν ἔχει καὶ γίγνεται δαίμων κατὰ τὴν τῆς φρονήσεως ἐπωνυμίαν. ταύτῃ οὖν τίθεται καὶ ἐγὼ [τὸν δαίμονα] πάντ' ἄνδρα δς ἂν ἀγαθὸς ᾖ, δαιμόνιον εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, καὶ ὁρθῶς «δαίμονα» καλεῖσθαι. (Κρατύλος 398 BC).

Μετὰ τὸ θάνατό τους οἱ φιλόσοφοι ἄρχοντες τῆς πολιτείας θὰ κατοικήσουν στὰ νησιά τῶν μακάρων, καὶ ἐφόσον ἡ Πυθία — δηλαδὴ ὁ Ἀπόλλων — συμφωνεῖ, θὰ καθιερωθῇ πρὸς τιμὴν τους μιὰ λατρεῖα (Πολιτεία Z 540 BC).

Παρόμοιες τιμὰς θὰ λάβουν οἱ ἀγαθοὶ πολεμιστὰς ποὺ ἔπεσαν στὴ μάχη· κι αὐτοὶ ἀξίζουν νὰ χαρακτηριστοῦν δαιμόνιοι καὶ θεῖοι: Διαπυθόμενοι ἄρα τοῦ θεοῦ (sc. τοῦ Ἀπόλλωνος) πῶς χρὴ τοὺς δαιμονίους τε καὶ θεῖους τιθέναι καὶ τίνι διαφόρῳ, οὕτω καὶ ταύτῃ θήσομεν ἢ ἂν ἐξηγῆται;... Καὶ τὸν λοιπὸν δὴ χρόνον ὡς δαιμόνων, οὕτω θεραπεύσομέν τε καὶ προσκυνήσομεν αὐτῶν τὰς θήκας; ταῦτα δὲ ταῦτα νομιοῦμεν ὅταν τὶς γῆρα ἢ τινι ἄλλῳ τρόπῳ τελευτήσῃ τῶν ὅσοι ἂν διαφερόντως ἐν τῷ βίῳ ἀγαθοὶ κριθῶσι; (Πολ. E 469 AB).

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ ὅλων αὐτῶν τῶν χωρίων εἶναι τὰ ἀκόλουθα: οἱ ἄνθρωποι ποὺ θὰ ἀναγνωριστοῦν σὰν ἐξαιρετικὰ ἀγαθοί, μετὰ τὸ θάνατό τους, θὰ κηρυχτοῦν μάκαρες καὶ θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενο μιᾶς δημόσιας λατρείας σὰν δαίμονες ἢ σὰν εὐδαίμονες καὶ θεοὶ (πβ. Πολ. Z 540 C).

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι ὁ Πλάτων διστάζει ἀνάμεσα στὶς δύο λύσεις. Φαίνεται νὰ προτιμᾷ τὴ λύση δαίμονες, ἀλλὰ ἀφήνει τὴν κρίση στὸν Ἀπόλλωνα. Ἐπίσης ἡ Πυθία εἶναι ἐκεῖνη ποὺ θὰ ἀποφασίσῃ ἂν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἱέρειες θὰ ἀκολουθήσουν, κατ' ἐξάίρεσιν, τὴν ταφὴ τῶν εὐθύνων (Νόμοι IB 947 D)· ὅσο γιὰ τὶς τυπικὰς ἱεροτελεστίαις, θὰ ἀκολουθηθοῦν οἱ ὑποδείξεις τῶν ἐξηγητῶν, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν στὴν πόλιν τὴν αὐθεντία τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῶν Δελφῶν (Νόμοι IB 958 D). Αὐτὸ συμφωνεῖ μὲ ἓνα χωρίο τῆς Πολιτείας στὸ ὁποῖο ὁ Ἀπόλλων χαρακτηρίζεται πάτριος ἐξηγητῆς καὶ εἶναι αὐτὸς ποὺ φροντίζει γιὰ τὴν ἴδρυση ἱερῶν, γιὰ τὶς θυσίαις καὶ τὴ λατρεῖα τῶν θεῶν, τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ἡρώων (Πολ. Δ 427 BC).

τῶν θεῶν (Συμπ. 202 D - 203 A). Εἶναι προστάτες καὶ μεσολαβητὲς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων<sup>50</sup>.

Μὲ ποιὸ ὁμῶς τρόπο συνελάμβανε ὁ Πλάτων τὴν δαιμονοποίηση τῶν ἀγαθῶν; Τὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ λυθῇ, γιατί δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ μεταμορφωθῇ σὲ δαίμονα· στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ταυτιστῇ μὲ τὸν προστάτη δαίμονά του<sup>51</sup>. Ἀλλὰ παρὰ τὶς θεωρητικὲς δυσκολίες, ἡ πρόθεση τοῦ φιλοσόφου εἶναι φανερὴ. Ὁ Πλάτων, ζητώντας τὴν δαιμονοποίηση τῶν ἀγαθῶν, ἐνδιαφέρεται προπάντων νὰ τιμήσῃ τὴν ἀρετὴ — καὶ ἰδιαιτέρα ἐκείνη πού κατακτᾷ κανεὶς μὲ τὴ φιλοσοφία — μὲ μιὰ πράξη δημόσια καὶ θρησκευτικὴ, καὶ νὰ παρακινήσῃ τοὺς ἀνθρώπους στὴ φιλοτιμία «ἐπ' ἀρετῇ». Ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ Ἀπόλλωνα εἶναι μιὰ ὀλοφάνερη ἀπόδειξις ὅτι οἱ θεοὶ τιμοῦν τὴν ἀρετὴ καὶ ἐκείνους πού τὴν πραγματώνουν. Ἐπίσης οἱ ἀγαθοὶ σὰν δαίμονες — προστάτες καὶ μεσολαβητὲς τῶν ἀνθρώπων — θὰ ἐργαστοῦν, ἀκόμα καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους, γιὰ τὴ σωτηρίαν τῆς πολιτείας, ἐμποδίζοντάς τὴν νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς δικαιοσύνης. Συνεπῶς οἱ τιμὲς καὶ ἡ δημόσια λατρεία γυρνοῦν πρὸς ὄφελος τῶν ζωντανῶν, ἐνῶ δὲν μεταβάλλουν καθόλου τὴν τύχην τῶν νεκρῶν, πού ὀφείλουν ὅ,τι κατέχουν, προνόμια, εὐδαιμονία, κλπ., ἀποκλειστικὰ στὴν ἀρετὴ τους<sup>52</sup>. Πράγματι οἱ τιμὲς τόσο πρὸς τοὺς ζωντανούς ὅσο καὶ πρὸς τοὺς νεκρούς δὲν ἔχουν μαγικὸ χαρακτήρα καὶ δὲν μεταβάλλουν καθόλου τὴν τύχην ἐκείνων πού τιμῶνται.

Στὶς παραπάνω ἐξηγήσεις πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ τακτικὴ τοῦ Πλάτωνα νὰ τιμᾷ — μὲ τὸν τρόπο πού τιμᾷ — τὴ φιλοσοφία (πού κάνει τοὺς ἀνθρώπους πραγματικὰ ἐνάρετους) καὶ τοὺς φιλοσόφους ἐνισχύεται ἀσφαλῶς καὶ ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα. Γιατὶ οἱ φιλόσοφοι, γιὰ νὰ ἐνεργήσουν ἠθικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ πάνω στοὺς συμπολίτες τους, χρειάζεται νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐκτίμησή τους, ἂν σκέφτονται νὰ τοὺς μεταχειριστοῦν σὰν ἐλεύθερους, νὰ τοὺς πείσουν δηλαδὴ καὶ ὅχι νὰ τοὺς ἐπιβάλλουν τὴν τυραννίαν τοῦ ὀρθοῦ. Αὐτὸς εἶναι ἀσφαλῶς ἓνας

50. Οἱ δαίμονες αὐτοὶ εἶναι πολλοὶ καὶ παντοδαποὶ (Συμπ. 203 A). Πράγματι ὁ Πλάτων ὀνομάζει δαίμονες — ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς πού πέθαναν — τὸν Ἑρώτα, τὰ προστατευτικὰ δυνάμια πού δίδονται στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ γέννησή του (πβ. *Φαίδων* 107 D - 108 B, 113 D· πβ. *Πολ.* I 617 DE, 620 D - 621 B, ὅπου ὁ Πλάτων λέει πὼς ὁ καθένας διαλέγει τὸν δαίμονά του· πβ. *Τίμαιος* 90 C: δαίμονα σύνοικον· πβ. *Λύσις*, 223 A, ὅπου οἱ παιδαγωγοὶ πού ἐπιτηροῦν τὰ παιδιὰ παραβάλλονται μὲ δαίμονες). Στὴν ἐποχὴ τοῦ Κρόνου οἱ δαίμονες εἶναι οἱ ποιμένες τῶν ἀνθρώπων (*Πολιτικός* 271 DE) καὶ αὐτοὶ εἶναι πού δίνουν στοὺς ἀνθρώπους τὴν εἰρήνη, τὴν αἰδῶ, τὴν εὐνομία καὶ τὴ δίκη (*Νόμοι* Δ 713 DE). Κοινὴ ιδιότητα ὅλων αὐτῶν τῶν δαιμόνων εἶναι τοῦ προστάτη, τοῦ μεσολαβητῆ, τοῦ «ἐνδιάμεσου».

51. Γιὰ τὶς δυσκολίες πού παρουσιάζει τὸ πρόβλημα, πβ. Reverdin, *ἑ.ἀ.*, σσ. 138-139.

52. Ὁ Πλάτων ἀποκλείει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπηρεαστοῦν οἱ ὑπέρτατοι κριτὲς τοῦ Ἀδῆ (πβ. *Γοργίας* 523 A - 526 C). Οἱ ἄνθρωποι, μετὰ τὸ θάνατό τους, θὰ βρεθοῦν ἀβοήθητοι, γιατί θὰ κριθοῦν σύμφωνα μὲ τὶς πράξεις τους (πβ. *Νόμοι* IB 959 B).



πρόσθετος λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Πλάτων ἀποδίδει μεγάλη σπουδαιότητα στὴν κοινωνικὴ ἄποψη τῆς φιλοσοφίας καὶ τιμᾷ ἐξαιρετικὰ τοὺς φιλοσόφους ὅσο ζοῦν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους, χωρὶς νὰ ἀρκῇται στὴν ἀποκατάστασι τῆς ἀληθείας σχετικὰ μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τοὺς πραγματικοὺς φιλοσόφους.

Διαπιστώνεται γενικὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἐπὶ μέρους αὐτὸ θέμα ποὺ διαπραγματευτήκαμε ὅτι ἡ κοινωνιολογία τοῦ Πλάτωνα, χωρὶς νὰ περιφρονῇ — ὅπως ἔχει λεχθῇ — τὴν ἀντικειμενικὴ γνῶσι τῆς πραγματικότητος, υἱοθετεῖ κυρίως μιὰ ἄποψη τελολογικὴ καὶ κανονιστικὴ, ἐνδιαφέρεται δηλαδὴ ἄμεσα γι' αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἄριστη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσις, γιὰ τὸ ἰδεῶδες ποὺ πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ κανόνων ποὺ πρέπει νὰ διέπουν τὴ συλλογικὴ ζωὴ. Παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ὁ Πλάτων, ξεκινώντας ἀπὸ θεωρήσεις *a priori*, ἀπὸ μιὰ ἀνάλυσι ἐντελῶς ἰδεολογικὴ παραγνωρίζει τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἀποτελοῦν μιὰ πραγματικότητα, ποὺ ὀφείλει κανεὶς νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ προτοῦ νὰ νομοθετήσῃ πάνω σ' αὐτήν.